

MÜZELERDE ÖNLEYİCİ KORUMA: TEMEL YAKLAŞIMLAR VE GELİŞİMİ ¹

Fatma Sezin DOĞRUER²

¹ Bu makale, Gazi Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Kültür Varlıklarını Koruma Anabilim Dalında Prof. Dr. Yaşar Selçuk Şener Danışmanlığında Hazırlanan “Türkiye’nin Arkeolojik Eser Barındıran Seçilmiş Müzelerinde Önleyici Koruma Bağlamında Müze Tasarımlarının İrdelenmesi” başlıklı tezden hazırlanmıştır.

² Dr. Fatma Sezin DOĞRUER, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür ve Turizm Uzmanı (sezin.dogrueer@hotmail.com).

MÜZELERDE ÖNLEYİCİ KORUMA: TEMEL YAKLAŞIMLAR VE GELİŞİMİ

Özet

ICOM Müzecilik Etik Yasası'na (2006) göre "korumaları altındaki koleksiyonlar için –ister depoda ya da sergideyken, ister bir yerden bir yere taşındıkları sırada– koruyucu bir ortam oluşturup bu ortamı korumak" müzelerin önemli görevleri arasında yer almaktadır. "Yapı malzemelerinin ve objelerin bozulma hızı ve oranının yavaşlatılması, malzemelerin istikrarının sağlanması ve bozulmaya neden olan faktörlerin azaltılması için alınması gereken koruyucu önlemler bütünü" olarak tanımlanan önleyici koruma çalışmaları ile koleksiyonun maruz kaldığı bozulma etkenlerinin engellenmesi, sınırlandırılması veya minimum düzeye çekilmesi; bu şekilde gün içinde algılanamayan fakat zaman içerisinde birikerek çoğalan bozulmalar ve aniden gelişen büyük hasarlar önlenilmekte veya sınırlandırılmaktadır. Bu bozulma etkenleri, fiziksel kuvvetler, hırsızlık ve vandalizm, yangın, su, zararlılar, kirlenici maddeler, uygun olmayan ışık, morötesi ve kızılötesi ışınlar, uygun olmayan sıcaklık ve bağıl nem ile bilgi ve önem kaybı olarak belirtilmektedir. Dünyadaki korumaya dair çalışmalarda 1960'lı yıllara doğru bozulmaları önlemeye dair bilinç oluşmaya başlamıştır. Yıllar içerisinde uluslararası alanda geçerliliği olan kurumlar, uluslararası koruma örgütleri ve koruma enstitüleri tarafından çalışma grupları oluşturulmuş; kongreler düzenlenmiş; uyulması gereken standartlar belirlenmiş; yayınlar ve el kitapları hazırlanmıştır. Türkiye'de ise devlet müzelerinde, eserlerin konservasyon işleri ve önleyici korumaya yönelik uygulamalar müzelerdeki laboratuvar birimleri veya Restorasyon ve Konservasyon Bölge Laboratuvarları tarafından yürütülmektedir. Çok yönlü bir çalışma olan önleyici korumada zaman içerisinde gelişen anlayışlara bağlı olarak değişen uygulamalar ile gerek tasarım aşamasında gerekse sonradan yapılacak düzenlemelerde eserlerin bozulmasının önlenmesi veya sınırlandırılması sağlanabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Koruma, Önleyici Koruma, Bozulma Etkenleri, Müzecilik, Müze.

PREVENTIVE CONSERVATION IN MUSEUMS: BASIC APPROACHES AND DEVELOPMENT

Abstract

Providing and conserving a protective environment for the artefacts under conservation whether in the storage or exhibition or under transit are among the main duties of the museums according to the ICOM Code of Ethics for Museums (2006). By preventive conservation works defined as a combination of protective measures in order to reduce the rate of deterioration of building materials and artefacts, ensure the stability of materials and reduce the factors causing deterioration, the agents of deterioration to the museum collection could be avoided, blocked or minimized; by this way deterioration that is not perceived in day but accumulated and increased in time could be avoided or blocked. These agents of deterioration are stated as physical forces, thieves and vandals, fire, water, pests, pollutants, incorrect light, ultraviolet and infrared light, incorrect temperature, incorrect relative humidity and dissociation. In the studies on conservation in the world, consciousness about preventing the deterioration has started to develop towards the 1960s. Over the years, working groups have been formed by internationally recognized institutions, international organizations and conservation institutes; congresses have been arranged; standards have been determined; and publications and handbooks have been prepared. In Turkey, conservation works and practices for preventive conservation works have been carried out by the laboratory units or Region Laboratories for Restoration and Conservation in the state museums. In preventive conservation, which is a multi-facet study, it would be possible to prevent or limit the deterioration of the artefacts in the design phase and/or in later arrangements with the changing applications depending on the developing understandings.

Keywords: Conservation, Preventive Conservation, Agents Of Deterioration, Museology, Museum.

GİRİŞ

Kültürel, sosyal ve ekonomik boyutu giderek artan bir önem taşıyan ve toplumsal kimliğimizin ayrılmaz bir parçası olan kültür varlıklarının korunması birçok bilim dalı ve değişik meslek gruplarını ilgilendiren kapsamlı bir konudur. Uluslararası Müzeler Konseyi (ICOM) tarafından “kâr amacı gütmeksizin toplumun ve onun gelişiminin hizmetinde ve halka açık olan; çalışma, eğitim ve zevk amacıyla insanlığa ve çevresine ait maddi delillerden sergiler oluşturan, koruyan, araştıran, tanıtan daimi kuruluş”¹ olarak tanımlanan müzeler kültür mirasının korunması kapsamında önemli görev üstlenmektedir.

Koleksiyon yönetimi, tüm müze personelinin koleksiyona karşı sorumluluklarının belirlendiği ilkeler bütünüdür. Koleksiyon yönetimi kapsamında, koleksiyonun hangi amaçla, kimler tarafından, nasıl ve ne süre ile kullanılacağı hususları belirlenerek programlanmalıdır (Kökten, 2007, s. 45). Koleksiyon yönetimi sırasında dikkat edilmesi gereken ana unsur eserlerin korunması olmalıdır. ICOM Müzecilik Etik Yasası (2006) madde 2.23'e göre,

“Müzelerin görevi, doğa, kültür ve bilim mirasını korumaya bir katkı olarak koleksiyonlar edinmek, bu koleksiyonları korumak ve geliştirmektir. Müze koleksiyonları, önemli bir kamusal miras olup, yasada özel bir yere sahiptirler ve uluslararası mevzuat tarafından korunurlar. Önleyici koruma, müze politikasının ve koleksiyon bakımının önemli bir ögesidir. Korumaları altındaki koleksiyonlar için –ister depoda ya da sergideyken, ister bir yerden bir yere taşındıkları sırada– koruyucu bir ortam oluşturup bu ortamı korumak, müze mesleği üyelerinin asli sorumluluklarından biridir”².

Önleyici koruma, “yapı malzemelerinin ve objelerin bozulma hızı ve oranının yavaşlatılması, malzemelerin istikrarının sağlanması ve bozulmaya neden olan faktörlerin azaltılması için alınması gereken koruyucu önlemler bütünü” olarak tanımlanmaktadır (Beşkonaklı, 2010, s. 23). Müzelerdeki önleyici korumanın amacı, koleksiyona zarar veren öğelerin engellenmesi, sınırlandırılması veya minimuma indirgenmesidir. Önleyici koruma teknikleri kullanılarak gün içinde algılanamayan, fakat zaman içerisinde birikerek çoğalan bozulmalar ile aniden gelişen büyük hasarlar önlenilmekte veya sınırlandırılmaktadır (Kanada Koruma Enstitüsü, 2015). Önleyici koruma teknikleri kullanılmadığı takdirde etkin (direkt/doğrudan) koruma uygulamalarına ihtiyaç duyulmaktadır (Milli Park Servisi, 2006, s. 3:1).

1. MÜZE KOLEKSİYONLARININ BOZULMA ETKENLERİ VE ÖNLEYİCİ KORUMA YAKLAŞIMLARI

Koleksiyonun maruz kaldığı bozulma etkenleri, fiziksel kuvvetler, hırsızlık ve vandalizm, yangın, su, zararlılar, kirletici maddeler, uygun olmayan ışık, morötesi ve kızılötesi ışınlar, uygun olmayan sıcaklık ve bağıl nem ile bilgi ve önem kaybı olarak sıralanmaktadır (Kanada Koruma Enstitüsü, 2015). Bozulma etkenleri “konfor koşullarını oluşturan parametrelerde meydana gelebilecek riskler” olarak tanımlanmıştır (Kuzucuoğlu, 2010, s. 68).

“Fiziksel kuvvetler” darbe, şok, titreşim, ağırlık ile uygun olmayan destek ve temas olarak sıralanmaktadır. Bu bozulma etkenleri, felaketlerden kaynaklı olabileceği gibi insan kaynaklı da olabilmektedir. Fiziksel kuvvetlere neden olabilecek felaketlere deprem, yer kayması ve savaş örnek gösterilebilir. İnsan kaynaklı durumlar ise personelin yanlış tutması/dokunması/taşınması olarak belirtilebilir (Beşkonaklı, 2010, s. 204). Fiziksel kuvvetlere maruz kalan eserler, bulunduğu yerden düşme veya devrilme; hareket ederek başka bir nesneyle çarpışma; sarsılma ve başka bir nesnenin üzerine düşmesi sonucunda³ kırılma, bozulma, delinme, yamulma, çizilme ve/veya aşınma görülebilirler (Kanada Koruma Enstitüsü, 2015).

“Hırsızlık ve vandalizm”, insan kaynaklı oluşan bozulma etkenleridir. Hırsızlık faaliyetleri müze koleksiyonunda sayıca azalma ile sonuçlanmaktadır. Siyasi, etnik, dini nedenler ile öfke, kafa karışıklığı, eğlence veya

1 Kökten, 2007, s. 29

2 ICOM. (2006). Müzecilik Etik Yasası, Erişim: <http://icomturkey.org/tr/icom-m%C3%BCzecilik-etik-yasas%C4%B1> (12.03.2019).

3 Podany, 2001, s. 3

cehalet vandalizme neden olmaktadır (Hekman, 2010/2015, s. 15). Kıрма, şeklini bozma ve yakma gibi vandalizm faaliyetleri sonucunda ise eserin değerinde azalma veya değerini yitirmesi görülmektedir.

“Yangın”, sıcaklığın yükseldiği ve yağış miktarının düştüğü mevsimler veya deprem gibi çevresel etkenler ve/veya mekân içindeki sebeplerden kaynaklanan bir bozulma etkenidir. Yangın nedeniyle, eserlerde tahrip, yanık ile duman ve is yüzünden kirlenme oluşmaktadır (Kanada Koruma Enstitüsü, 2015). Çevresel etkenlere örnek olarak, depremler, sıcaklığın yükselmesi veya yağış miktarının düşmesi, çevrede yangın çıkma olasılığı yüksek binalar bulunması verilebilir (Milli Park Servisi, 2006, s. 54).

“Su” çevresel nedenlerden veya müze binasından kaynaklanabilen bir bozulma etkenidir. Çevresel nedenler olarak yağmur ve kar yağışı, su baskını gibi doğa olayları belirtilebilir. Müze binasından kaynaklanan nedenlere örnek olarak çatının akması, pencerelerden su sızması, sıhhi tesisattaki bozukluklar sıralanabilir. Müzedeki eserler, bu bozulma etkenine karşı farklı tepkiler göstermektedir. Metal malzemelerde korozyon, organik malzemelerde deformasyon, parçalanma, şişme, ayrılma bunlardan birkaçıdır (Kanada Koruma Enstitüsü, 2015). Müze depo mekanlarının kalorifer kazan daireleri, su dağıtım sistemlerinin bulunduğu bodrum katında yer alması, eserlerin su baskınına maruz kalmasına sebep olabilmektedir (Kocaeli ve Eskici, 2017, s. 57).

“Zararlılar” böcek, kemirgen, kuş ve diğer hayvanlar ile küf ve mikroplar olarak sıralanan bozulma etkenidir. Bunlar kumaş zararlıları, ahşap zararlıları, depolanan malzeme zararlıları, nem zararlıları ve genel zararlılar olarak da belirtilebilir (Milli Park Servisi, 2006, s. 5:3). Zararlıların müzede bulunmasının nedenleri arasında müze içi ve bahçesinde yeterli temizliğin yapılmaması, atıklar, müzede kullanılan taşınabilir unsurların malzemesi, müzeye getirilen yeni eserlerin kontrolünün yapılmaması sayılabilir. Zararlıların eserlere etkileri ise zararlı türüne göre değişiklik göstermektedir. Böcekler, organik malzemeleri tüketme ve zarar verme, kemirgenler organik malzemeleri kemirme, küçük eserlerin yerini değiştirme, eserleri kirlenme, küf ve mikroplar ise eserleri zayıflatma şeklinde zararlar vermektedir (Kanada Koruma Enstitüsü, 2015).

“Kirleticiler”, iç mekânda kullanılan unsurlardan ve/veya dış mekândan kaynaklanabilen bir bozulma etkenidir. Farklı büyüklük ve formlarda (parçacıklı ve gazlı) olabilmektedir. İç mekân kaynaklı parçacıklı kirleticiler, mekânda kullanılan halı ve kumaş gibi lifli malzemeler, sigara dumanı ve yemek pişirme mekânlarından kaynaklanmaktadır. Dış mekân kaynaklı kirleticiler ise yoğun trafikten kaynaklanan egzoz gazları, döşenmemiş yollardan ve hava şartlarından kaynaklanan toz parçacıkları olabilmektedir. Gazlı kirleticiler ele alındığında, atıklar, yeni üretilmiş malzemeler (halı gibi), taşınabilir unsurlardaki kirlenici yayılımı yapan malzemeler (sunta, yapıştırıcı gibi) kaynak olarak gösterilebilir (Weintraub, 1992, s. 28). Eserlere dokunma sonucunda bulaşabilecek cildin doğal yağı da eserlerde korozyona neden olabilmektedir (Biasiotti, 2006, s. 25).

“Uygun olmayan ışık, morötesi ve kızılötesi ışınlar”, müze koleksiyonunun maruz kaldığı bozulma etkenlerindedir. Işık, dalga uzunluğuna göre üç kategoriye ayrılan devamlı bir enerji spektrumudur. Bu kategoriler morötesi ışınlar (UV), kızılötesi ışınlar (IR) ve görülebilir ışıktır. Morötesi ışın, radyasyonun kısa ve en çok enerji barındıran formudur. Kızılötesi ışın (IR), ışık spektrumunun sonunda yer almaktadır. Görülebilir ışık ise spektrumda mor ötesi ve kızıl ötesi ışınların arasındadır (Weintraub, 1992, s. 21). UV'den kaynaklanan yüksek enerji, organik eserlerde belirgin bir değişime neden olmaktadır. Uzun dalga boyların kısa dalga boylarından daha az zararlı olmasına karşın, emilen enerji eserin yüzeyini ısıtacağı ve kimyasal bozulmayı hızlandıracağı, aynı zamanda bağıl nemde instabiliteye neden olacağı için bu ışınlar da eserlerde bozulmaya neden olmaktadır (Weintraub, 1992, s. 20). Doğrudan güneş ışığı 100.000 lüks'e kadar bir değer iken dolaylı güneş ışığı 10.000 lüks, parlak spot lambalar ise 2.000 lüks değerinde ışık vermektedir (Michalski, 2004, s. 78). Işığın sebep olacağı bozulma, ışığa maruz kalınan süre ve yoğunluktan ve ışık kaynağından yayılan radyasyon tipinden etkilenmektedir (Rose ve Hawks, 1995, s. 3). Sergileme mekânlarında kullanılacak aydınlatmalar belirlenirken, eserin ışık hassasiyeti, ışığa maruz kalma süresi, ışık seviyesi, kullanım amacı, eserin rengi gibi konuların dikkate alınması önemlidir (Milli Park Servisi, 2006, s. 4:36).

“Uygun olmayan sıcaklık”, sıcaklığın yüksek, düşük veya değişken olması olarak açıklanabilir. Müzelerin sergileme, depolama ve çalışma alanlarında önerilen sıcaklık değerleri 18-20 °C arasındadır (Milli Park Servisi, 2006, s. 4:9). Yüksek sıcaklıkta eserlerde parçalara ayrılma, rengin bozulması gibi bozulmalara, düşük sıcaklıkta gevrekleşme ve kırılma gibi bozulmalara, günlük veya mevsimsel olarak tespit edilen değişken sıcaklıkta ise kırılma, katmanlara ayrılma gibi bozulmalara rastlanılmaktadır (Weintraub, 1992, s. 22). Sıcaklık değerleri ayrıca ortamın bağıl nem değerini de etkilemektedir (Milli Park Servisi, 2006, s. 4:9).

“Uygun olmayan bağıl nem” bağıl nemin düşük, yüksek veya değişken olması olarak ele alınmaktadır. Bağıl nem, “kapalı bir ortamda havadaki su buharı yüzdesi ile havanın tam doygunlukta taşıyabileceği su buharı miktarı arasındaki orana” denilmektedir (Weintraub, 1992, s. 23). Eserlerdeki nem ile ilgili bozulmalar, havadaki nem miktarından değil, bağıl nemden kaynaklanmaktadır. Bağıl nemin yükselmesinde yağmurlu iklim koşulları, çevredeki su kaynakları gibi dış faktörler ile tesisattaki bozukluklar, su ile temizliğin kurulanmaması, kalabalık ziyaretçi grubunun nefesi ve terlemesi gibi iç faktörler rol oynamaktadır (Kökten, 2007, s. 101). Yüksek bağıl nem olması durumunda metallerde paslanma, organik malzemelerin boyutlarında kalıcı bozulma ve biyolojik bozulmalar oluşması, organik malzemelerin kimyasal bozulmalarında hızlı artış görülmektedir (Weintraub, 1992, s. 24). Düşük bağıl nem olması durumunda ise organik eserlerde boyutta küçülme ve esneklik kaybı oluşmaktadır. Eserler, bağıl nem dalgalanmalarından da etkilenmektedir (Weintraub, 1992, s. 25).

“Bilgi ve önem kaybı” eserin koleksiyon ile bağlantısının, esere ait açıklayıcı bilgilerin eksik olması veya kaybolması olarak tanımlanmaktadır. Eserin doğru yere konulmaması ve eser hakkında yeterli bilginin verilmemesi buna neden olmaktadır. Bu bozulma etkeni sebebiyle eserin değeri ve müzede bulunabilirliği azalabilmektedir (Kanada Koruma Enstitüsü, 2015).

Müze koleksiyonunun maruz kaldığı bozulma etkenlerini önlemek veya sınırlandırmak amacıyla kullanılan önleyici koruma teknikleri, eserlerin sergilenmesi, depolanması veya taşınması sırasında bozulmalarını veya bozulmalarını en aza indirmek için alınan tedbirlerdir. Bozulma etkenleri incelenirken, eserlerin duyarlılığı, yapının korunaklılığı, çevresel koşullar, kullanımdan kaynaklanan riskler ve müze yönetiminden kaynaklanan riskler değerlendirilmelidir (Kökten, 2007, s. 57). Bozulma etkenleri yüzünden oluşan bozulmalar eserlerin hem organik hem de inorganik bileşenlerinin fiziksel bütünlüğünü etkilemekte; kimyasal yapılarını değiştirmekte; değerlerini tehlikeye düşürmektedir (Rose ve Hawks, 1995, s. 2).

Önleyici koruma, temel olarak dört aşamada ele alınmaktadır:

- “- Bozulma etkenlerini önlemek,
- Önlenemeyen etkenleri sınırlamak,
- İzleme çalışmaları ile bozulma etkenlerini sınırlamak için kullanılan metotları test etmek,
- İzleme çalışmaları ile elde edilen bilgilere müdahale etmek” (Milli Park Servisi, 2006, s. 4:3).

Müze koleksiyonunun koruma durum tespiti, izleme ve değerlendirme çalışmaları sonucunda elde edilen veriler ışığında uygulanacak önleyici koruma yöntemleri,

- “-Koleksiyonun bulunduğu ortamdaki çevresel koşulların düzenlenmesi ve sürekli kontrolü,
- Depolanmış koleksiyonun doğru şekilde paketlenmesi ve ambalajların koruyucu özellikli olması
- Koleksiyonun depolanmasında kullanılan raf, dolap, çekmece gibi sistemlerin objelerin sağlıklı korunmasını sağlayacak şekilde olması,
- Sergilenen koleksiyonun bulunduğu çevresel koşulların düzenlenmesi kadar, ziyaretçilerden kaynaklı tahribatı engelleyecek önlemlerin alınması,

-Sergileme sırasında kullanılan tefriş ve destek malzemesinin sergilenen objelere zarar vermeyecek özellikte olması,

-Sergilemenin yapıldığı vitrin ve sergi salonlarının bakım temizliğinin düzenli olarak yapılması,

-Sergilenmesi öngörülen aşırı hassas objelerin dönemler halinde ve birden fazla örneğinin olduğu durumlarda dönüşümlü biçimde sergilenmesi,

-Koleksiyonun taşınmasını gerektiren durumlarda gerekli güvenlik önlemlerinin alınması ve objelerin taşınmasının niteliğine uygun biçimde paketlenmesi,

-Koleksiyonla teması gerektiren tüm işlemler süresince farklı objelere nasıl muamele edileceği” olarak sıralanmaktadır (Kökten, 2007, s. 47, 48).

Ziyaretçi yönetimi de önleyici koruma başlığı altında ele alınan önerilerdendir. Fazla ziyaretçi sayısı, müzelerde vücut ısısı, nem ve kirlenmeye sebep olmaktadır (Ladkin, 2004, s. 28). Ziyaretçi yönetimi kapsamında müze ziyaretçi sayılarının izlenmesi sonucu çözümleme yapılarak, düzenleme temelli uygulamalar ve alan odaklı uygulamalar önerilmektedir.⁴

Önleyici korumanın verimli olması için, en başta yönetim düzeyinden koleksiyon bakımına kadar inen bir süreç olması gerekmektedir (Rose ve Hawks, 1995, s. 1). Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (UNESCO), ICOM, Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (ICOMOS), Uluslararası Kültürel Varlıkları Koruma Araştırma Merkezi (ICCROM), Uluslararası Tarih ve Sanat Eserlerini Koruma Enstitüsü (IIC) gibi uluslararası mesleki organizasyonlar aracılığıyla müzecilik alanında uyulması gereken standartlar hakkında bilgi edinilmesi önerilmektedir (Roberts ve Hutchins, 2009/2016, s. 23). Önleyici korumanın başarısı, müze koleksiyonuna zararlı olabilecek çevresel faktörleri azaltmak ve çözüm önerilerini uygulamak için gerekli tüm bilgiyi toplama, kaydetme ve değerlendirmeye dayanmaktadır (Milli Park Servisi, 2006, s. 4:4).

2. ÖNLEYİCİ KORUMANIN DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE GELİŞİMİ

2.1. Dünyada Önleyici Korumanın Gelişimi

Önleyici korumaya dair uluslararası alanda geçerliliği olan kurumlar (Milli Park Servisi, National Trust), uluslararası koruma örgütleri (UNESCO, ICOM, ICOMOS, IIC, ICCROM) ve koruma enstitülerinin (Getty Koruma Enstitüsü, Kanada Koruma Enstitüsü) çalışmalarının araştırılması sonucu aşağıdaki bilgilere ulaşılmıştır.

Uluslararası koruma örgütlerinin çalışmaları incelendiğinde, ICOM’un ilk genel konferansı 1948 yılında Paris’te toplanmış ve önemli Avrupa müzelerinin müdürleri, restoratörler ve bilim insanlarından oluşan ilk ICOM komisyonu ve ICOM Müze Laboratuvarları Komitesi kurulmuştur. Bu komite 1963 yılında ICOM Koruma Komitesi adını almıştır. 1986 yılında ICOM tarafından oluşturulan Profesyonel Etik Yasası’nda⁵ önleyici korumaya dair yöntem ve tekniklerle ilgili bilgilere önem verilmesi gerektiği vurgulanmıştır.⁶ A.B.D.’de 1990 yılında gerçekleştirilen “Tarihi Binalarda Müzeler Konferansı” sonrası yayımlanan New Orleans Tüzüğü’nde tarihi binalar içindeki koleksiyonlar için düşük riskli çevreler oluşturulması önerilmiştir (Finke, 2008, s. 13). ICOM Koruma Komitesi tarafından terminolojide “önleyici koruma” kavramının kullanılması da ilk olarak 1990’lı yıllara tarihlenmektedir. “Aydınlatma ve İklim Kontrolü”, Taşınan Eserlerin Korunması”, “Biyolojik Bozulmaların Kontrolü” gibi küçük boyutlu çalışma grupları oluşturulmuştur (Boersma, 2016, s. 4).

1950 yılında kurulan IIC’nin 1958 yılında yayımladığı “Antikaların ve Sanat Eserlerinin Korunması” (The

4 Ayrıntılı bilgi için bkz. Tandoğdu, Huriye İlke. (2015). Tarihi Anıt ve Sitlerde Önleyici Koruma Olarak Ziyaretçi Yönetimi: Topkapı Sarayı Müzesi Örneği, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

5 2001 ve 2004 yıllarında gözden geçirilerek “Müzecilik Etik Yasası” olarak ismi güncellenmiştir (ICOM, 2006).

6 Illinois Teknoloji Enstitüsü. (1986). Profesyonel Etik Yasası, Erişim: <http://ethics.iit.edu/ecodes/node/3805> (14.10.2018).

Conservation of Antiquities and Works of Art) başlıklı kitapta⁷ bozulma mekanizmalarının ilk sistematik açıklamaları ve bunları önlemeye dair olasılıklar yer almıştır. Zaman içerisinde müzeciler tarafından bir koruma felsefesi geliştirilerek bozulmaların kaçınılmaz olmadığı ve koleksiyonu bu bozulmalardan koruyabilmek için yollar aranması gerektiği gerçeği ortaya konulmuştur (Ward, 2010, s. 3).

Kanada'nın Ottawa şehrinde 1994 yılında "Önleyici Koruma: Deneyim, Teori ve Araştırma" konulu ilk uluslararası konferans düzenlenmiştir (Boersma, 2016, s. 5). Aynı yıl, Kanada Koruma Enstitüsü müze koleksiyonlarına dair önleyici koruma stratejilerini ele alan bir çerçeve çalışma, poster olarak yayımlanmıştır. Bu çalışmada, koruma alanında bozulma etkenlerini ilk defa ön plana çıkaran koruma uzmanlarından biri olan Stefan Michalski'nin tanımları ve bunlara dair öneriler yer almıştır (Rose ve Hawks, 1995, s. 3). Bu öneriler, 2015 yılında geliştirilerek yenilenmiş ve bir poster ortaya çıkmıştır. Posterde müzelerde önleyici koruma konusunda çok kapsamlı ve güncel öneriler yer almaktadır. Önleyici korumaya dair Ottawa'da gerçekleştirilen ilk kongreden 24 yıl sonra gerçekleştirilen ikinci kongre, IIC tarafından 10-14 Eylül 2018 tarihleri arasında Torino'da (İtalya) "Preventive Conservation: The State of the Art" adı altında gerçekleştirilmiş ve önleyici koruma tüm yönleriyle ele alınmıştır.⁸

2000 yılında Finlandiya'nın Vantaa şehrinde konservasyon eğitmenlerinin toplantısı sonrasında hazırlanan Avrupa Önleyici Koruma Stratejisi'nde Doğru Vantaa Belgesi'nde, önleyici korumanın organizasyonel açıdan nasıl başarılıcağına yoğunlaşmıştır (Boersma, 2016, s. 5). ICCROM tarafından Avrupa'da bulunan müzelerdeki önleyici koruma çalışmalarında yürütülen takım çalışmaları hakkında çeşitli araştırmalar yapılmıştır.⁹ İngiltere'de kültürel mirasın koruması faaliyetleri ile ilgilenen National Trust'ın koruma anlayışında belirlediği ilkeler kapsamında ise, kültür varlıklarının önleyici koruma kapsamında 'az ve sık' korunması gerektiği belirtilmektedir (Lithgow ve Thackray, 2009, s. 18).

Önleyici koruma konusuna değinen çeşitli deklarasyonlar da yayınlanmıştır. Yeni Delhi'de 2008 yılında gerçekleştirilen bir konferansta yayınlanan deklarasyonda ise korumaya dâhil kavramlar tanımlanmış, önleyici koruma da eserlerde bozulma ve kayıp oluşmasını engellemek veya en aza indirmek amacıyla alınan tüm önlemler ve yapılan eylemler olarak belirtilmiştir. Örnek olarak da kayıt altına alma, depolama, taşıma, paketleme güvenlik, çevrenin yönetimi, acil durum planlaması, personelin eğitimi, toplumun bilinçlendirilmesi verilmiştir (Boersma, 2016, s. 5). ICOM Koruma Komitesi ve IIC'nin 2014 yılındaki deklarasyonunda ise koleksiyonların bakımında pasif yöntemlerle, sağlanması kolay basit teknoloji, hava sirkülasyonu ve düşük enerjili çözümlerin düşünülmesi gerektiği bildirilmiştir (Boersma, 2016, s. 15).

UNESCO, ICOM, ICOMOS, ICCROM gibi uluslararası mesleki organizasyonlar ve koruma konusunda uluslararası bilgi ve deneyime sahip koruma enstitüleri (Getty Koruma Enstitüsü, Kanada Koruma Enstitüsü) aracılığıyla müzecilik alanında uyulması gereken standartlar belirlenmiş ve el kitapları yayımlanmıştır. A.B.D.'de koruma alanında etkin çalışmalar yürüten Getty Koruma Enstitüsü, 1999 yılında müzeler ve diğer kültür kurumlarına acil eylem planı oluşturmak için rehberlik yapmak üzere bir kitap¹⁰ hazırlamış ve birikimlerini paylaşmıştır. Acil eylem planı, müze yönetimindeki acil durumlara yönelik görev dağılımlarını kapsamaktadır. Acil Durum Hazır Bulunuşluk Komitesi'nin görevleri arasında tehlikelerin değerlendirilerek önleyici koruma tedbirleri alınması konusu işlenmiştir (Dorge ve Jones, 1999).

ICOM tarafından 2004 yılında müzeciliğin tüm yönlerini barındıran "Running a Museum: A Practical Handbook" bir el kitabı yayımlanmış ve müzecilik politikaları ve koleksiyon bakımının önemli bir bileşeni olarak önleyici koruma konusu ele alınmıştır (Lewis, 2004, s. 9). Bu çalışmadan iki sene sonra, A.B.D.'de

7 Plenderleith, H. J. (1958). The Conservation of Antiquities and Works of Art. UK: International Institute for the Conservation of Historic and Artistic Works (IIC).

8 ICC. (2018). Turin Congress, Erişim: <https://www.iiconservation.org/congress/2018turin> (15.10.2018).

9 Putt, N. ve Slade, S. (2004). Teamwork for Preventive Conservation, ICCROM. Erişim: https://www.iccrom.org/sites/default/files/ICCROM_01_Teamwork_en.pdf (13.03.2019).

10 Dorge, V. ve Jones S.L. (1999). Building an Emergency Plan, A Guide for Museums and Other Cultural Institutions, A.B.D.: The Getty Conservation Institute.

koruma alanında çalışmalar yürüten Milli Park Servisi (National Park Service) tarafından detaylı tanım ve bilgilerin yer aldığı bir müzecilik el kitabı¹¹ hazırlanmıştır. Müze Yönetimi Programının Bakım ve Koruma Takımı tarafından koordine edilen çalışmada kurumun görevleri ve işleyişinden, müze koleksiyonunun bozulma etkenlerinden korunmasına kadar geniş alanda bilgiler sunulmuştur.

2006-2010 yılları arasında UNESCO tarafından müzelerde güvenlik, müzeler için afet risk yönetimi, depodaki koleksiyonların elleçlenmesi, koleksiyonların belgelenmesi v.b. konuları içeren Kültür Mirasını Koruma El Kitabı¹² hazırlanarak müzecilik alanında çalışan kişilere yönelik öneriler sıralanmıştır. ICOM tarafından 2010 yılında yayımlanan “Müzeler İçin Acil Durum Prosedürleri El Kitabı”nda¹³ ise müzede karşılaşılabilecek acil durumlar tanımlanmış ve bu durumlara hazırlıklı olunması için alınması gereken önlemler sıralanmıştır.

2.2. Türkiye’de Önleyici Korumanın Gelişimi

Ülkemizde kültür varlıklarının korunması, Anayasa kapsamında güvence altına alınmış; önceleri Milli Eğitim Bakanlığı’na, daha sonra Kültür Bakanlığı’na ve son olarak ise değişen isimle Kültür ve Turizm Bakanlığı sorumluluğuna verilmiştir (Atagök, 2010, s. 9). Kültür ve Turizm Bakanlığı’na bağlı İstanbul Arkeoloji Müzeleri bünyesinde Kimyahanede 1937-1940 yılları arasında müzedeki eserlerin kimyasal analizleri, onarımları ve fumigasyon işlemleri yapılmaya başlanılmıştır. 1973 yılında Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü tarafından maden analizlerinin yapılmaya başlanması, modern ve bilimsel konservasyon anlamında önemli bir adım olarak görülmektedir. Kültür Bakanlığı’na bağlı İstanbul Restorasyon ve Konservasyon Merkez Laboratuvarı Müdürlüğü ise 1984 yılında kurulmuş ve bilimsel konservasyon ve restorasyon işlemlerinin yürütüldüğü devlete bağlı ilk kurum olmuştur (Bingöl, 1999, s. 12-14).

2863 sayılı Kültür Varlıklarını Koruma Kanunu kapsamında Kültür ve Turizm Bakanlığı’na bağlı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü bünyesindeki devlet müzelerinde, eserlerin konservasyon işleri ve önleyici korumaya yönelik uygulamalar müzelerdeki “Laboratuvar” birimi veya “Restorasyon ve Konservasyon Bölge Laboratuvarları” tarafından yürütülmektedir. 2012 yılında çıkarılan Bakanlar Kurulu Kararı ile Bakanlığa bağlı müzelere hizmet veren restorasyon ve konservasyon bölge laboratuvarı sayısı 10’na çıkmıştır. Bu laboratuvarlarda, müze ve ören yerlerinde bulunan taşınır ve taşınmaz kültür varlıklarının restorasyon ve konservasyon çalışmaları ile yapı malzemesi analiz çalışmalarının yanında, müzelerde uygun iklimlendirme, sergileme ve depolama ortamlarının araştırılması çalışmaları da yürütülmektedir (Kocaeli ve Eskici, 2017, s. 53). Laboratuvarlarda, müze koleksiyonunun sağlıklı ve güvenli şekilde korunmasını sağlayacak işlevsel ve etkili strateji geliştirmek amacıyla koruma planlaması çalışmaları yapılmaya başlanmış olup, müzelerin mevcut koşulları fiziksel ve kurumsal açıdan incelenmektedir.

Ankara Restorasyon ve Konservasyon Bölge Laboratuvarı Müdürlüğü tarafından bölge müzelerine yönelik bir eylem planı hazırlandığı öğrenilmiştir. Bu çalışma tespit, müdahale ve izleme aşamalarından oluşmaktadır. Tespit aşamasında müze içerisinde eser barındırılan tüm ortamların incelenmesi ve olumsuz

11 Milli Park Servisi. (2006). Müzecilik El Kitabı, I.Bölüm, Erişim: <http://www.nps.gov/museum/publications/handbook.html> (13.03.2019).

12 Biasiotti, A. (2016). Müzelerde Güvenlik. (Çev. M. Aydın ve B. Özdemir). Kültür Mirasını Koruma El Kitabı. UNESCO. İstanbul: Kültürel Mirasın Dostları Derneği Yayınları. (Eserin orijinali 2006’da yayımlandı).

Roberts, B.O. ve Hutchins, J.K. (2016). Müzeler İçin Afet Risk Yönetimi. (Çev. M. Aydın). L. Macdonald (Ed.). Kültür Mirasını Koruma El Kitabı. UNESCO. İstanbul: Kültürel Mirasın Dostları Derneği Yayınları. (Eserin orijinali 2009’da yayımlandı).

Rujiter, M. (2016). Depodaki Koleksiyonların Elleçlenmesi. (Çev. M. Uğuryol, ve M. Aydın). N.H. Denis, B. Egger, H. Gipoulou, N. Boudjemai ve M.C. Areto (Editörler). Kültür Mirasını Koruma El Kitabı. UNESCO. İstanbul: Kültürel Mirasın Dostları Derneği Yayınları. (Eserin orijinali 2010’da yayımlandı).

Stiff, M. (2016). Koleksiyonların Belgelenmesi. (Çev. R. Bozkurtan ve M. Aydın). A. Paolini, M. Jabbour ve L. Macdonald (Editörler). Kültür Mirasını Koruma El Kitabı. UNESCO. İstanbul: Kültürel Mirasın Dostları Derneği Yayınları. (Eserin orijinali 2007’de yayımlandı).

13 Hekman, W. (Ed.). (2015). Müzeler İçin Acil Durum Prosedürleri El Kitabı. (Çev. B. Gündaş). ICOM International Committee on Museum Security. İstanbul: Müzecilik Meslek Kuruluşu Derneği. (Eserin orijinali 2010’da yayımlandı). Erişim: <http://mmkd.org.tr/wp-content/uploads/2015/10/AcilDurumProsedurleri-TR.pdf> (13.03.2019).

koşulların tespiti amacıyla raporlanması; müdahale aşamasında sergilemeye ve depolamaya yönelik kullanılan yöntem ve malzemeler ile ilgili önerilerin projelendirilmesi ve uygulanması; izleme aşamasında ise çevresel koşulların ve uygulamaların geçerliliği ve kalıcılığı ile etkin koruma yapılan eserlerin izlemesi yapılmaktadır.¹⁴

Devlet müzelerinde acil eylem planlarının hazırlandığı/hazırlanmakta olduğu ve önleyici korumaya dair çalışmalar planlandığı bilgisi de müze çalışanları ile yapılan görüşmelerden anlaşılmaktadır. 3-5 Mart 2017 tarihleri arasında İstanbul'da gerçekleştirilen III. Milli Kültür Şurası'nda da "... müzeler ve müze çalışmaları için afet ve risk yönetimi ile acil müdahale eylem planları oluşturulması ..."na yönelik eylemler belirlenmiştir.¹⁵

Ülkemizde bulunan üniversitelerde koruma ilgili bölümlerin kurulması müzecilik alanında önemli bir gelişme olarak görülmektedir.¹⁶ Bu bölümlerin mezunlarının müzelerde görev alması ve böylece müzelerde akademik eğitim almış kişilerin çalışması ideal olarak düşünülmektedir (Özesen, 2016, s. 52).

Farklı kurumlar tarafından da müzecilikte önleyici korumaya dair çalışmalar yürütülmektedir. T.C. Başbakanlık, Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığına (AFAD) depremlerin neden olabileceği fiziksel, ekonomik, sosyal, çevresel ve politik zararı önleme, etkilerini azaltmak ve depreme dayanıklı bir çevre oluşturmak amaçlarıyla bir Ulusal Deprem Stratejisi ve Eylem Planı (UDSEP) oluşturulmuştur. Bu strateji belgesinin Eylem. B.2.1.5'e göre¹⁷; müzelerdeki eserlerin depremlere karşı hasar görebilirliğini azaltmaya yönelik yöntemler geliştirilmesi önerilmektedir. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın sorumlu kuruluş, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), Üniversiteler, AFAD, Meslek Odaları, Vakıflar Genel Müdürlüğü ve Türkiye Belediyeler Birliği'nin (TBB) ilgili kuruluşlar olarak görev alacağı eylemin açıklaması olarak da "Deprem sırasında müzelerde bulunan nesnelere boyut, dengesizliğe neden olacak ve nesneyi olumsuz yönde etkileyebilecek kritik yer hareketi vb. gibi faktörler açısından değerlendirilerek bu nesnelere hasar görebilirliğini azaltacak yöntemlerin geliştirilmesi gerekmektedir." ifadesi kullanılmıştır.

T.C. Cumhurbaşkanlığına 9-10 Haziran 2014 tarihlerinde Uluslararası Önleyici Koruma Sempozyumu düzenlenmiştir.¹⁸ Bu sempozyumda ülkemizde yürütülen önleyici koruma çalışmaları hakkında "Önleyici Koruma", "Kazı Alanında Koruma", "Uluslararası Kurum ve Kuruluşlar", "Risk Yönetimi, Güvenlik, Zararlılarla Mücadele", "Belgeleme ve Kayıt" ve "Paketleme, Taşıma ve Depolama" gibi konularda Türk ve yabancı bilim insanları tarafından bilgi ve deneyimler paylaşılmıştır.

Türkiye'deki özel müzelerin önleyici koruma anlayışları hakkında araştırma yapılırken ziyaret edilen özel müze internet sitelerinden Sabancı Üniversitesi, Sakıp Sabancı Müzesi ve Vakıf Eserleri Müzesi'nde eserlerin sağlıklı şekilde saklanması, sergilenmesi ve belgelenmesi üzerine çalışmaların yapıldığı konservasyon birimleri ve Şehit Cuma Dağ Tabiat Tarihi Müzesi'nde (MTA) gemoloji (değerli taşlar bilimi) laboratuvarı bulunduğu öğrenilmiştir.¹⁹

14 Restoratör/Konservatör Emine KOÇAK ve Restoratör/Konservatör Deniz IRMAK'ın 02.05.2017 tarihinde Ankara Restorasyon ve Konservasyon Bölge Laboratuvarında sunduğu "Çorum Müzesi Koruma Planlaması Çalışmaları" başlıklı sunumunda edinilen bilgilerden derlenmiştir.

15 Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2017). III. Milli Kültür Şurası 03-05 Mart 2017. Şûra Kitabı. İstanbul.

16 Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Restorasyon Programı (1964); Ankara Üniversitesi, Restorasyon-Konservasyon Programı (1990); Ege Üniversitesi, Eser Koruma Programı (1995); İstanbul Üniversitesi, Taşınabilir Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Bölümü(1996); Batman Üniversitesi, Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Bölümü (2009); Gazi Üniversitesi, Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Bölümü (2013); Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sanar Eserleri Konservasyonu ve Restorasyonu Bölümü (2013); Ankara Üniversitesi, Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Bölümü (2016); Yıldız Teknik Üniversitesi, Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Bölümü (2018) üniversitelerde koruma alanında açılan bölümlerdir. Bilgiye, Prof.Dr. Yaşar Selçuk ŞENER'in 29.11.2018 tarihinde Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğünde yaptığı sunumda ulaşılmıştır.

17 T.C. Başbakanlık, Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD). Ulusal Deprem Stratejisi ve Eylem Planı (UDSEP-2023), Erişim: https://www.afad.gov.tr/upload/Node/2403/files/udsep_1402013_kitap.pdf (04.05.2018).

18 Uluslararası Önleyici Koruma Sempozyumu, Erişim:

<http://tasinabilirkultur.edebiyat.istanbul.edu.tr/tr/haber/onleyici-koruma-sempozyumu-4B00670058006E0065007600330056007600410049003100> (13.03.2019).

19 Sabancı Üniversitesi, Sakıp Sabancı Müzesi. Konservasyon, Erişim: <http://www.sakipsabancimuzesi.org/tr/sayfa/>

SONUÇ

Bu çalışma ile müzelerde önleyici koruma hakkında temel yaklaşımlar, konunun dünyada ve Türkiye’de gelişimi incelenmiştir. Önleyici koruma kapsamında alan seçiminden, mekânsal ve yapısal özelliklere ve taşınabilir unsurlara kadar yapılacak düzenlemeler ile koleksiyonun maruz kaldığı bozulma etkenlerinin engellenmesi, sınırlandırılması veya en aza çekilmesi sağlanmakta ve böylece zaman içinde birikme ile çoğalan bozulmalar ve aniden gelişen hasarlar önlenilmekte veya sınırlandırılmaktadır.

Özetlemek gerekirse, dünyada 1960’lı yıllara doğru, eserlerde oluşan bozulmaların onarımının yanında bu bozulmaları önlemenin de gerektiği konusunda bir bilinç oluşmaya başlamıştır. Yıllar içerisinde uluslararası alanda geçerliliği olan kurumlar, uluslararası koruma örgütleri ve koruma enstitüleri tarafından çeşitli çalışma grupları oluşturulmuş; kongreler düzenlenmiş; uyulması gereken standartlar belirlenmiş; yayınlar ve el kitapları hazırlanmıştır.

Türkiye’de ise kültür varlıklarının korunması konusu Kültür ve Turizm Bakanlığı sorumluluğuna verilmiştir. Korumaya dair müze bazında çalışmalar 1940’lı yıllara doğru İstanbul Arkeoloji Müzelerinde başlanılmıştır. 1973 yılında ise Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü tarafından malzeme analizlerinin yapılmaya başlanması ile bilimsel konservasyon anlamında önemli bir adım atılmıştır. Kültür ve Turizm Bakanlığı bünyesinde 1985 yılında faaliyete geçen İstanbul Restorasyon ve Konservasyon Merkez Laboratuvarı’nda malzeme analizleri ve korumaya dair çalışmalar yapılmaya başlanılmıştır. Halen devlet müzelerinde, eserlerin aktif ve pasif korunmasına yönelik uygulamalar müzelerdeki laboratuvarlar veya şu an sayısı 10 olan Restorasyon ve Konservasyon Bölge Laboratuvarları tarafından yürütülmektedir. Deprem ile ilgili çalışmalarda Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın yanında, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Üniversiteler, AFAD, Meslek Odaları, Vakıflar Genel Müdürlüğü ve Türkiye Belediyeler Birliği’nin ilgili kuruluşlar olarak görev almasının gerektiği eylem planlarında da belirtilmektedir.

Sonuç olarak, çok yönlü olan önleyici koruma çalışmalarında zaman içerisinde değişen anlayışlara bağlı olarak değişen uygulamalar ile gerek tasarım aşamasında gerekse sonradan yapılacak düzenlemelerde eserlerin bozulmasının önlenmesi veya sınırlandırılması sağlanabilecektir. Yeni müze tasarlayacak veya teşhir çalışmalarını projelendirecek mimarların koruma bilincinin olmasının ve önleyici korumaya yönelik alınacak tedbirleri projelerine yansıtmasının; taşınabilir unsurların ise uygun malzeme, tasarım ve yerleşim ile kullanımının gerekliliği anlaşılmaktadır. Bu çalışmaların konuyla ilgili mevzuatı ve güncel uygulamaları bilen, takip eden alanında iyi yetişmiş başta müzeci olmak üzere, mimar, arkeolog, sanat tarihçi vb. meslekler ile koruma uzmanlarının koordineli çalışmaları ile titizlikle yapılması gerekmektedir. Bu şekilde eserler için uzun ömürlü bir koruma elde edilmiş olur.

konservasyon (15.10.2018).

Şehit Cuma Dağ Tabiat Tarihi Müzesi. Erişim: <http://www.mta.gov.tr/v3.0/muze/anasayfa> (13.03.2019)

Vakıf Eserleri Müzesi. Erişim: <https://www.vgm.gov.tr/faaliyetler/kültürel-faaliyetler/müzeler> (13.03.2019)

KAYNAKÇA

- Atagök, T. (Temmuz 2010). Müzecilik ve Türk Müzeciliği, Ege Mimarlık Dergisi, 2010/3 (74), ss. 8-11.
- Beşkonaklı, Jale. (2010). Dolmabahçe Sarayı'nda Endirekt Koruma Yöntemleri, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Biasiotti, A. (2016). Müzelerde Güvenlik. (Çev. M. Aydın ve B. Özdemir). Kültür Mirasını Koruma El Kitabı. UNESCO. İstanbul: Kültürel Mirasın Dostları Derneği Yayınları. (Eserin orijinali 2006'da yayımlandı).
- Bingöl, I. (1999). Türkiye'de Konservasyonun Tarihi, I. Ulusal Taşınabilir Kültür Varlıkları Konservasyonu ve Restorasyonu Kolokiyumu, 6-7 Mayıs 1999, Ankara, ss. 9-15.
- Boersma, F. (2016). Preventive Conservation-more than 2dusting objects? An Overview of the development of the preventive conservation profession, Journal of the Institute of Conservation, 39 (1), ss. 3-17. Erişim: <http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/19455224.2015.1136463> (13.03.2019).
- Dorge, V. ve Jones S.L. (1999). Building an Emergency Plan, A Guide for Museums and Other Cultural Institutions, A.B.D.: The Getty Conservation Institute.
- Finke, Alice Louise. (2008). Implementing Preventive Arcitectural Conservation: Do Historic Property Stewards in the United States Possess The Tools To Meet the Challenge?, Pennsylvania Üniversitesi Tarihi Koruma Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, A.B.D., Erişim: http://repository.upenn.edu/hp_theses/103 (13.12.2017).
- Hekman, W. (Ed.). (2015). Müzeler İçin Acil Durum Prosedürleri El Kitabı. (Çev. B. Güntaş). ICOM International Committee on Museum Security. İstanbul: Müzecilik Meslek Kuruluşu Derneği. (Eserin orijinali 2010'da yayımlandı). Erişim: <http://mmkd.org.tr/wp-content/uploads/2015/10/AcilDurumProsedurleri-TR.pdf> (13.03.2019).
- ICC. (2018). Turin Congress, Erişim: <https://www.iiconservation.org/congress/2018turin> (15.10.2018).
- ICOM. (2006). Müzecilik Etik Yasası, Erişim: <http://icomturkey.org/tr/icom-m%C3%BCzecilik-etik-yasas%C4%B1> (13.03.2019).
- Illinois Teknoloji Enstitüsü. (1986). Profesyonel Etik Yasası, Erişim: <http://ethics.iit.edu/ecodes/node/3805> (14.10.2018).
- Kanada Koruma Enstitüsü. (1994). "Framework For Prevention of Collections" Posteri. Kanada.
- Kanada Koruma Enstitüsü. (2015). "Framework For Preserving Heritage Collections" Posteri, Kanada.
- Kocaeli, F. ve Eskici, B. (2017). İç Anadolu Bölgesi Müzelerinde Önleyici Koruma Sorunları Üzerine Bir Değerlendirme, Restorasyon–Konservasyon Çalışmaları Dergisi, (20), ss. 53-64.
- Kökten, H. (2007). Müzede Koruma. B. Eskici, S. Çelik, D. Hepdinc, H. Kökten, ve Y.S. Şener (Ed.). Müzelerde Önleyici Koruma Uzaktan Eğitim Programı, Ankara: Ankara Üniversitesi Uzaktan Eğitim Yayınları (ANKUZEM).
- Kuzucuoğlu, A. H. (2010). Müzelerde İklim Ölçümleri ve Pasif Konservasyon. Restorasyon–Konservasyon Çalışmaları Dergisi, (6), ss. 17-22.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2017). III. Milli Kültür Şûrası 03-05 Mart 2017. Şûra Kitabı. İstanbul.
- Ladkin, N. (2004). Collections Management. In P. J. Boylan (Ed.). Running a Museum: A Practical Handbook. France: ICOM. pp.17-30.

- Lewis, G. (2004). The Role of Museums and the Professional Code of Ethics. In P. J. Boylan (Ed.). *Running a Museum: A Practical Handbook* (ss.1-16). France: ICOM.
- Lithgow, K. ve Thackray, D. (İlkbahar 2009). The National Trust's Approach to Conservation. *Conservation Bulletin*, (60). Erişim: <https://www.nationaltrust.org.uk/documents/the-evolution-of-conservation-principles.pdf> (13.10.2018).
- Michalski, S. (2004). Care and Preservation of Collections. In P. J. Boylan (Ed.). *Running a Museum: A Practical Handbook*. France: ICOM. pp.51-90.
- Milli Park Servisi. (2006). Müze El Kitabı, I.Bölüm, Erişim: <http://www.nps.gov/museum//publications/handbook.html> (13.03.2019).
- Özesen, E. (Mayıs 2016). Prof. Dr. Ayşen SAVAŞ ile Söyleşi, *Kültür ve Turizm Dergisi*, (28), ss. 48-54.
- Plenderleith, H. J. (1958). *The Conservation of Antiquities and Works of Art*. UK: International Institute for the Conservation of Historic and Artistic Works (IIC).
- Podany, J. (Eylül 2001). Müze Koleksiyonları İçin Sismik Güvenlik Çalışması, İstanbul Afete Hazırlık Eğitim Projesi, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü.
- Putt, N. ve Slade, S. (2004). *Teamwork for Preventive Conservation*, ICCROM. Erişim: https://www.iccrom.org/sites/default/files/ICCROM_01_Teamwork_en.pdf (13.03.2019).
- Roberts, B.O. ve Hutchins, J.K. (2016). *Müzeler İçin Afet Risk Yönetimi*. (Çev. M. Aydın). L. Macdonald (Ed.). *Kültür Mirasını Koruma El Kitabı*. UNESCO. İstanbul: Kültürel Mirasın Dostları Derneği Yayınları. (Eserin orijinali 2009'da yayımlandı).
- Rose, C.L. and Hawks, C.A. (1995). A Preventive Conservation Approach To The Storage of Collections. In C.L. Rose, C.A. Hawks and H.H. Genoways. (Eds.). *Storage of Natural History Collections: A Preventive Conservation Approach*. (Vol. I) (ss. 1-33). A.B.D.: Society for the Preservation of Natural History Collections.
- Rujiter, M. (2016). Depodaki Koleksiyonların Elleçlenmesi. (Çev. M. Uğuryol, ve M. Aydın). N.H. Denis, B. Egger, H. Gipouloulou, N. Boudjemai ve M.C. Areto (Editörler). *Kültür Mirasını Koruma El Kitabı*. UNESCO. İstanbul: Kültürel Mirasın Dostları Derneği Yayınları. (Eserin orijinali 2010'da yayımlandı).
- Sabancı Üniversitesi, Sakıp Sabancı Müzesi. *Konservasyon*, Erişim: <http://www.sakipsabancimuzesi.org/tr/sayfa/konservasyon> (15.10.2018).
- Stiff, M. (2016). *Koleksiyonların Belgelenmesi*. (Çev. R. Bozkurtan ve M. Aydın). A. Paolini, M. Jabbour ve L. Macdonald (Editörler). *Kültür Mirasını Koruma El Kitabı*. UNESCO. İstanbul: Kültürel Mirasın Dostları Derneği Yayınları. (Eserin orijinali 2007'de yayımlandı).
- Şehit Cuma Dağ Tabiat Tarihi Müzesi. Erişim: <http://www.mta.gov.tr/v3.0/muze/anasayfa> (13.03.2019)
- Tandoğdu, Huriye İlke. (2015). *Tarihi Anıt ve Sitlerde Önleyici Koruma Olarak Ziyaretçi Yönetimi: Topkapı Sarayı Müzesi Örneği*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- T.C. Başbakanlık, Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD). *Ulusal Deprem Stratejisi ve Eylem Planı (UDSEP-2023)*, Erişim: https://www.afad.gov.tr/upload/Node/2403/files/udsep_1402013_kitap.pdf (04.05.2018).
- Uluslararası Önleyici Koruma Sempozyumu, Erişim: <http://tasinabilirkultur.edebiyat.istanbul.edu.tr/tr/haber/>

onleyici-koruma-sempozyumu-4B00670058006E0065007600330056007600410049003100
(13.03.2019).

Vakıf Eserleri Müzesi. Erişim: <https://www.vgm.gov.tr/faaliyetler/kültürel-faaliyetler/müzeler> (13.03.2019)

Ward, P. (2010). The Nature of Conservation: A Race Against Time, A.B.D.: The Getty Conservation Institute.

Weintraub, S. (1992). Creating and Maintaining the Right Environment. In H. Welchel (Ed.). Caring for Your Collections (ss. 18-29). New York: Harry N.Abrams, Inc.